

Atatürk heykelleriyle topluma nizam veriliyor

FUNDA TOSUN

Türkiye’de heykel dendiği zaman, esasen Atatürk heykeli anlaşılır. Kentin çeşitli yerlerine yerleştirilen bu heykeller yoluyla Türkiye’nin siyasi tarihini anlatan Aylin Tekiner ile Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana Atatürk kültürünün, estetik ve siyasetle olan ilişkisini konuştuk. Tekiner, “Devletin anıt ihtiyacına cevap veren, ellerindeki kalıplardan yüzlerce anıt üreten anıtcılarla Atatürk imgesinin sürekli olarak yeniden üretiminden nemalanan siyaset arenası birbirinden beslemeye devam ediyorlar. 12 Eylül Atatürkçülüğüyle katmerlenen Atatürk kültürünün anıtlar üzerinden nasıl bir toplumsal tahakküme ve estetik kirliliğe dönüştüğünün tartışılması gerekir” diyor

“Pazarın sahibi TSK ve Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü”

• **Böyle bir çalışma yapma fikri nasıl doğdu?**

Lisansımı ve yüksek lisansımı heykel üzerine yapmış birisi olarak öğrenciliğim sırasında piyasaya anıt üreten birkaç atölyede çıraklık yaptım. Ve o süreçte Türkiye’de anıt piyasası diye bir şeyin var olduğunu gördüm. Oldukça büyük olan bu pazarda esas olarak Atatürk anıtları yer alıyor. Bunlar, heykel estetiğini belirleyen ana unsur olarak var olurken, öte yandan, kamusal alanın kurgulanmasında büyük rol oynuyor. Siyasal alanın “estetik” düzeyinde yeniden kurgulandığı anıt üretiminin perde arkasında, pazarın sahibinin, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), belediye, valilik ve kaymakamlıklı doğru dan yönlendiren Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü olduğunu görmek, o güne kadar üzerinde kimsenin kafa yormadığı bir alan çıkardı önüme. Atatürk Heykelleri bağlamında kültür, siyaset ve estetik ilişkisini sorgulamak görsellik üzerinden kurgulanan resmi ideolojiyi görmemi sağladı.

• **Atatürk kültürünün nasıl ve ne zaman oluştuğunu biraz anlatabilir misiniz?**

Aslında Atatürk henüz hayattayken oluşmaya başlayan kültür, Nutuk’un okunduğu tarih olan 1927 sonrasında yerleşik bir hal aldı. Nutuk, Atatürk imgesinde önemli bir noktadır. Nutukla birlikte ortak bir milli mücadele değil, siyasal olarak tasfiye edilen ve ötekileştirilen hatta “hain” ilan edilen mücadele arkadaşlarından ayrıştı bir yerde duran ve tek aktör olan Atatürk imgesi oluşur. Bu süreçte pek çok anıt üretilirken, aynı zamanda banknotların ve pulların üzerine de Atatürk portreleri basılır. Gazete ve dergilerde Atatürk’ü öven mahiyette karikatürler, Atatürk şiirleri yer alır. Atatürk ismi meydandan sokaklara verilir.

Aylin Tekiner

İnsanlık Anıtı samimi değildi

Ucube tartışmasını bir başbakanın işi olmayan bir şeye burnunu sokması olarak görüyor ve bunun kabul edilemez olduğunu düşünüyorum. Bugün gelinen noktada iş saçmalık boyutuna ulaştı. En başta söylememiz gereken şey, anıtın bir yerel inisiyatif ya da bir belediye başkanının estetik beğenisine göre inşa edilemeyeceği. Bir anıtın yapım aşamasında tek bir kişinin ya da Fen işleri Daire Başkanı’nın karar veriyor olması baştan sorunlu bir durum. Öte yandan, İnsanlık Anıtı adı altında yapılan heykele baktığımızda, sorgulanması gereken pek çok nokta olduğunu görüyoruz. Burada sanatçının üreten değil ileten kişi olarak Mehmet Aksoy tarihimize bakıyor ve kendince bir duygu çıkarıyor. Bunu da çok klişe olan şeylerle eserine yansıtıyor. Gözyaşı ile geçişle hesaplaştığını sanıyor. Ben bunu samimi bulmuyorum. Üstten bir bakışla, biz yaptık oldu anlayışıyla inşa edilen bir proje. “Bakın biz tarihimize hesaplaştık, üstüne de gözyaşı koyduk, üstelik de her yerden görünüyor!” Bu

çok sefil bir durum. Bence bütün toplumu ilgilendiren bir olaya ilişkin inşa edilecek bir anıt, devletten bağımsız olarak, Ermenistanlı ve Türkmenli sanatçıların ortak olarak yapması gereken bir proje olmalıydı. İnsanlık Anıtı dediğiniz şey, devleti aşan, aşması gereken bir şey. Ve bunu Mehmet Aksoy’un izanına bırakamazsınız. Eğer gerçekten meseleye samimiyetle yaklaşıp, bu utançla yüzleşmek isteyen bir kolektivitte tarafından bu anıt inşa edilseydi ve o zaman bir başbakan çıkıp bu ucubedir deseydi, toplumsal tepki ve sahip lenme de farklı olurdu. Öte yandan, anıt yıkılmasın diye yürüyüş yapılırken, sorgulanması gereken şeylerin üzerinden atlandığını düşünüyoruz.

Bu meselede sorgulanacak çok şey var. Bu anıt neyi temsil ediyor sorusuyla başlayabiliriz. Bu anıt devleti temsil ediyor. Devlet bunu neden yaptırıyor, kime yaptırıyor, neden tek bir kişi, neden hep aynı kişi, neyle yaptırıyor, kimin bütçesini kullanıyor? Tüm bu sorular üzerine düşünmeye başladığımızda bu işin samimi olmadığını görüyoruz.

Kültleşme sürecinde Atatürk’ün bir peygamber olarak tanımlandığını da görürüz. Buna bir örnek Firuzan Hüsrev Tökin’in sözleridir. “Eğer Atatürk peygamberler döneminde gelseydi bir peygamber olurdu. Atatürk bugün ulusal kurtuluş hareketinin peygamberi niteliğini taşımaktadır. Bizim Kur’anımız Nutuk’tur. Bizim Ravza-i Mutahharımız Atatürk’ün Anıtı Kabri’dir” diyen Tökin aslında genel bir Atatürk algısını aktarmaktadır. Öte yandan, Atatürk kültürünü oluşturan bir de popüler mitoloji vardır. Örneğin, Atatürk’le tokalaşmayı başaran bir çocuğun aylarca elini yıkamadığı ya da yaşı sorulan bir kadının, Atatürk’le tanışma şansını yakaladığı zaman doğduğu fıkriinden hareketle “17 yaşındayım” demesi gibi hikâyeler halk arasında yaygındır ve kültürün popülerleşmesine katkı sağlar. Ulus devlet yaratma sürecinde oluşturulan mitler ve söylemler, anıtlar aracılığıyla okuma yazması olmayan toplumda yeni bir hafıza ve yeni bir toplum modeli oluşturur.

“DP çıkardığı kanunla Atatürk’e sahip çıkma misyonunu üzerine alır”

• **Cumhuriyet dönemi ve çok partili süreçte üretilen anıtlara ilişkin ne söyleyebiliriz?**

Cumhuriyet’in ilk yıllarında anıt yapmak üzere yurt dışından heykeltıraşlar getirildiğini görüyoruz. Bunlardan birisi, Pietro Canonica aynı zamanda Musollinin de heykeltıraşıdır. İlk Atatürk anıtı Nutuk’tan önce, 1926 yılında yapılır. Sarayburnu’na konulan bu anıt Batı modernleşmesiyle inşa edilen yeni toplum imgesini Atatürk özelinde yansıtır. Estetik olarak oldukça tartışmalı olan bu anıt aynı zamanda, kılık-kiyafet devriminin simgeleşmiş hali gibidir. Fes takma-

yan, geleneksel ya da askeri kıyafetin yerine ceket ve pantolon giyen Atatürk bir Batı imgesi olarak karşımıza çıkar.

Nutuk’un ardından üretilen anıtlarda, at sırtında sivil ya da askeri kıyafetle betimlenen Atatürk figürleri görürüz. Bu dönemde anıtların altına ka-

Atatürk anıtı (Sarayburnu, Krippel, 1926)

ideler yerleştirilir. “Ne Mutlu Türk’üm diyene” gibi basit ama temel mesajlar içeren anıtlar devletin ideolojisini en kestirme yoldan vatandaşla iletilirken aynı zamanda kamusal alana nizam vermeye amaçlıyordu.

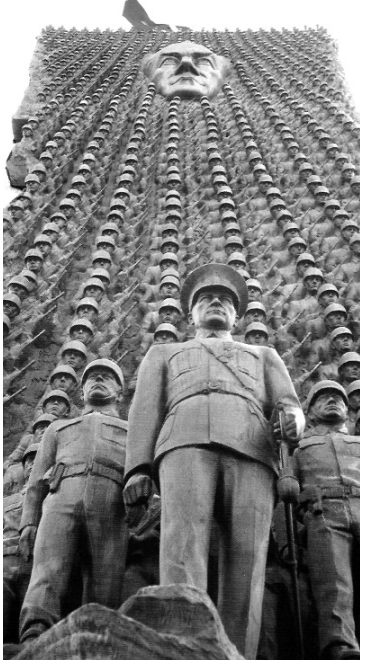
1950’lere gelindiğinde ise anıtlar parklardan bahçelerden ziyade devlet kurumlarının önüne yerleştirilmeye başlanıyor. Bu süreçte Türkiye’nin farklı yerlerinde bir anda kendini gösteren heykel tahrifatları üzerine 1951’de Atatürk’ü Koruma Kanunu çıkarılıyor. Ticani’lerin Atatürk büstlerini kırmaları, TBMM’de yoğun tartışmalara ve Menderes hükümetine karşı CHP’nin çetin muhalefetine neden olur. Demokrat Parti, çıkardığı kanunla birlikte siyasi bir kıvraklıkla

Afyon Emirdağ’da son derece kötü, hatta karikatürvari bir Atatürk anıtı yıllar sonra kaldırılmış, her yerinde kırıklar olduğu için de bir başka yere gönderilememiş ve tam da Aziz Nesinlik bir durum çıkmış ortaya... Beldenin yetkili kişileri anıtın karşısına geçmiş ve düşünmeye başlamışlar. “Yakamayız, yıkamayız... En iyisi gizlice gömelim!” demişler. Gerçekten de gömmüşler anıtı. Ama sonra konu basına sızınca, belediye başkanı “Boğazımı kesseniz yerini söylemem” demeye başlamış. Bu hikâye o kadar çok şey anlatıyor ki...

bir darbe olduğunu kabul ederssek, anıtların da sivil yerlerde konumlanmaya başladığını görebiliriz. 28 Şubat’tan sonra çeşitli sivil toplum kuruluşları, kurumlar, özel işyerleri pek çok ticari merkez, özetle kendisini Atatürkçü olarak tanımlama gereği duyanlar binalarının önüne Atatürk heykeli yaptırıyorlar. Bu kez topluma “İrtica tehlikesine karşı laik cumhuriyet burada” mesajı verilmek isteniyordu. Hiç ummadığınız bir mekanda hiç ummadığınız bir anda karşınıza çıkan bu heykeller 18.yüzyıl Fransa’sında yaşanan heykel çılgınlığına benzer bir durum yarattı. Bu çılgınlık heykel bıkınlığına neden oldu ve toplumun estetik muhayyilesini de bozdu.

Atatürk ve Harbiyeli anıtı (Tantuk Öktem, Ankara)

• **Siyasal alandaki hesaplaşmalar ve iktidar mücadeleleri anıtlara nasıl yansıyor?**

Bu konuda pragmatist bir tutum olduğunu söyleyebiliriz. Anıt yaptıran İslami ya da ulusalcı tüm iradeler, aynı anıtları, yani tek tip üretilen ve çoğaltılan anıtları tercih ediyor. Farklı kesimlerce yaptırılan bu tek tip anıtlarda öne çıkarılmak istenen anlayış ise kaideelerde tercih edilen Atatürk vecizelerinden çıkarabiliyoruz. Örneğin, 28 Şubat’ın hemen öncesinde Tuğgeneral Doğu Silahçioğlu, Refah Partisi’nin oldukça güçlü olduğu İstanbul Sultanbeyli’ye, askeri kıyafetli bir Atatürk anıtı yerleştirmişti. Türkiye anıt piyasasında önemli bir isim olan Necati İnci’ye ait olan bu anıtın kaidesinde “Ne mutlu Türküm diyene” yazılıydı. 2006 yılında AKP’li belediye tarafından bu anıtın yerini değiştirildi. Kaldırılan anıtın yerine yine Necati İnci tarafından yapılan ve Türkiye’nin farklı yerlerinde iki yüzün üzerinde kopyası bulunan sivil kıyafetli bir Atatürk anıtı yerleştirildi. Bu anıtın altına bu kez Atatürk’e ait şu ifade yazılıydı: “Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir.”